

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ

УДК 376-056.264-053.4

Надія Голуб, Володимир Голуб

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

Стаття присвячена особливостям формування пізнавальних інтересів у дітей із мовленнєвими порушеннями при вивченні природознавства. Проведено аналіз навчальних програм і підручника щодо можливостей використання різних видів усної народної творчості для формування пізнавальних інтересів у молодших школярів. Обґрунтована необхідність використання елементів народознавства у навчальному процесі з дітьми, які мають вади мовлення. Акцентується увага на комплексному використанню різноманітних видів усної народної творчості, що підвищує пізнавальну активність дітей, сприяє розвитку логічного мислення та зв'язного мовлення.

Ключові слова: *пізнавальні інтереси, пізнавальна діяльність, навчальні програми, усна народна творчість, мовленнєві порушення, молодші школярі.*

Статья посвящена особенностям формирования познавательных интересов у детей с нарушениями произношения при изучении природоведения. Проведен анализ учебных программ и учебника относительно возможностей использования различных видов устного народного творчества для формирования познавательных интересов младших школьников. Обоснована необходимость использования элементов народоведения в учебном процессе с детьми с нарушением произношения. Акцентируется внимание на комплексном использовании разнообразных видов устного народного творчества, повышающих познавательную активность детей и способствующих развитию логического мышления и связной речи.

Ключевые слова: *познавательные интересы, познавательная деятельность, учебные программы, устное народное творчество, нарушения произношения, младшие школьники.*

The article is devoted to the peculiarities of formation the cognitive interests of children with speech disorders in the study of natural by means of folklore. The attention has been accented that the key to high efficiency of educational activity and teaching primary school children with speech disorders

is the result of cognitive activity, since it affects the focus of mental activity, the development of intelligence and acquired skills. It is held the analysis of curriculum and textbook concerning different types of folklore for forming cognitive interest in primary school children. The article has been stated that the content of the subjects based on the Ukrainian material and principle of seasonality. In learning aims is used regional and phonological materials. Such approach to content development learning material provides the active learning of each pupil. It has been proved the necessity of using elements of Ethnology in education of children with impaired speech. Complex using of various types of folklore rises cognitive activity of children, promotes logical thinking and connected speech.

Key words: *cognitive interests, cognitive activities, curriculum, folklore, speech disorders, primary school children.*

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті акцентується увага на створенні умов для належного розвитку та самореалізації кожного громадянина України. Загальноосвітня школа повинна забезпечити засвоєння учнями досвіду пошукової діяльності та створити умови для самовизначення кожного вихованця, здатного створювати й розвивати цінності цивілізованого суспільства[7].

Запорукою високої ефективності виховної діяльності та процесу навчання дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями є результативність пізнавальної діяльності, оскільки саме від неї залежить цілеспрямованість розумової активності, розвиток інтелекту та набутих навичок.

Інтегрований курс «Природознавство» має значні можливості для розвитку пізнавальних інтересів дітей молодшого шкільного віку, оскільки ґрунтується на безпосередніх спостереженнях за явищами та об'єктами живої й неживої природи.

Навчальні підручники «Я у світі» та «Природознавство» не можуть повністю відобразити регіональні особливості кожної області, краю, оскільки ними користуються в усій державі. Тому між змістом підручників та необхідністю використання краєзнавчого матеріалу, в тому числі пов'язаного з усною народною творчістю, виникає протиріччя. Це зумовлює доцільність підбору вчителями початкових класів матеріалу відповідного змісту для використання на уроках.

Необхідність використання усної народної творчості на уроках природознавства, недостатня кількість відповідного матеріалу у підручниках, перехід початкової школи на нові навчальні підручники та на дванадцятирічний термін навчання зумовлюють актуальність проблеми.

Питання формування пізнавальних інтересів та їх розвиток у навчальному процесі початкової школи вивчали Л. Артемова, Н. Бібік, Л. Данилова, О. Жоржик, О. Заболотний, О. Киричук, О. Савченко,

Л. Савлучинська, Г. Щукіна та інші [4]. У наукових працях С. Бойченко, І. Вікторенко, М. Стельмаховича важливого значення надається народознавчому підходу до формування пізнавальних інтересів у навчально-виховному процесі, оскільки усна народна творчість емоційно висвітлює життя народу, виховує любов до рідної країни, виявляє бажання піклуватися про продовкілля та берегти його [1; 2; 9]. Слід відмітити, що на сьогодні недостатньо опрацьованими залишаються питання формування пізнавальних інтересів у дітей з мовленнєвими порушеннями, хоча при корекції вад мови постійно використовуються елементи народознавства [4; 5]. Корекційні педагоги повинні враховувати індивідуальні особливості мовлення своїх вихованців та здійснювати диференційований підхід у навчальному процесі [4; 10].

Засоби усної народної творчості, які використовуються у навчально-виховному процесі, сприяють формуванню загальнолюдської моралі, готовності прийти на допомогу тому, хто її потребує. Набутий попередніми поколіннями досвід забезпечує можливість впроваджувати у навчально-виховний процес народну мудрість, допомагає залучати школярів до засвоєння спадщини свого народу. Саме усна народна творчість є дієвим засобом фіксування соціально-ціннісного досвіду старших поколінь [1; 2; 9]. Методисти зазначають, що те, як учні вивчають навчальний матеріал, наскільки активно відбувається їхня діяльність на уроці, залежить від умінь учителя зацікавити їх у вирішенні певних питань [4].

Необхідність та важливість використання усної народної творчості в системі навчально-виховної роботи сучасної національної школи не викликає сумнівів як у вчених, так і у вчителів-практиків. Це бачення відображено і в чинних навчальних програмах [6; 8]. Зокрема, у пояснювальній записці програми предмета «Природознавство» [6] зазначається, що його метою є сприяння формуванню в учнів потреби до пізнання світу і людини в ньому, засвоєнню духовних цінностей в екологічній, пізнавальній, моральній, емоційній та естетичній сферах. Цей предмет повинен забезпечити передумови для усвідомленого сприймання і засвоєння соціальних, морально-правових норм, історичних та національно-культурних традицій українського народу. Однак, реалізація цієї вимоги на практиці у педагогічному досвіді вчителів початкової школи часто зустрічається з труднощами, що зумовлено багатьма чинниками, серед яких основними, на наш погляд, є два: недостатнє обґрунтування науково-теоретичних основ використання усної народної творчості у практиці роботи початкової школи та незначна кількість методичних рекомендацій щодо її використання на уроках.

Метою нашої статті є аналіз особливостей формування пізнавальних інтересів молодших школярів з мовленнєвими порушеннями під час вивчення предмета «Природознавство» засобами усної народної творчості.

Щоб з'ясувати умови формування пізнавальних інтересів під час вивчення предмета «Природознавство» у другому класі, ми провели аналіз навчальної програми. Програма навчального предмета розроблена на основі Державного стандарту початкової освіти і передбачає ознайомлення учнів з основами природничих знань, адаптованих до можливостей та особливостей дітей молодшого шкільного віку. Аналіз навчальної програми свідчить про те, що на вивчення тем у другому класі планується 68 годин. Базовим поняттям предмета є природа як цілісний системний об'єкт [6].

Основною метою навчального предмета є формування природознавчої компетентності учнів через засвоєння системи інтегрованих знань про живу та неживу природу, способи навчально-пізнавальної та природоохоронної діяльності, розвиток ціннісних ставлень до навколишнього середовища. Для досягнення мети необхідно розв'язати низку важливих завдань:

- формування цілісної природничо-наукової картини світу;
- формування природничих уявлень і понять про об'єкти та явища довкілля, їх взаємозв'язки та взаємозалежності у системі «природа – людина»;
- формування способів навчально-пізнавальної та природоохоронної діяльності у формі розумових та практичних умінь і навичок;
- оволодіння дослідницькими вміннями під час проведення практичних робіт і спостережень;
- набуття досвіду навчально-пізнавальної та природоохоронної діяльності у конкретних умовах;
- засвоєння норм морального, етичного та естетичного ставлення до природи;
- ознайомлення з традиціями шанобливого ставлення українського народу до природи [6, с. 177].

Зміст предмета і його структурування визначаються єдністю загальних дидактичних і природничих принципів. Такий підхід до розробки змісту забезпечує активність навчально-пізнавальної діяльності кожного учня.

Аналіз програми та підручника показав, що зміст навчального предмета базується на українознавчому матеріалі та принципі сезонності. У навчальних цілях доцільно використаний краєзнавчий і фенологічний матеріали. Важливе значення для емоційного та естетичного сприймання природи, що є однією з умов формування пізнавальних інтересів, мають спостереження за природою, власні дослідження, творчі завдання та участь в екологічних акціях.

Зміст навчального предмета поділений на п'ять розділів: «Вплив Сонця на природу і погоду Землі», «Природа восени», «Природа взимку»,

«Природа навесні», «Природа влітку». Навчальна програма передбачає п'ять практичних робіт і п'ять екскурсій. На нашу думку, для формування пізнавальних інтересів важливе значення мають навчальні проекти, включені в кожний розділ. До першого розділу «Вплив Сонця на природу і погоду Землі» заплановано два навчальні проекти: «Які рослини і тварини допомагають людям передбачати погоду?» та «Які рослини можуть слугувати годинником?». Ці проекти базуються на легендах, переказах, повір'ях, приказках, прислів'ях.

У розділі «Природа восени» навчальні проекти ґрунтуються на спостереженнях учнів за живою природою: «Як готуються до зими тварини?», «Як готуються до зими рослини?».

У третьому розділі «Природа взимку» запланований один проект «Пташина їдальня», який передбачає формування турботи про тварин взимку.

Четвертий розділ «Природа навесні» містить навчальні проекти, які формують знання про способи охорони рослин – «Первоцвіти – вісники весни» та «Коли ліс дякує, а коли ображається?».

Застосувати знання та практичні навички способів збереження природи і поведінки серед природи дають змогу навчальні проекти п'ятого розділу «Природа влітку» – «Книга скарг природи» та «Лісова аптека». На нашу думку це найбільш вдалі проекти.

Проведений аналіз змісту навчальної програми дає підстави стверджувати, що у курсі є необхідні умови для формування пізнавальних інтересів молодших школярів засобами усної народної творчості. Про це свідчать вимоги до рівнів підготовки учнів:

- застосовувати знання народних прикмет про прогнозування погоди та її особливості в різні пори року;
- застосовувати народознавчі знання для самостійного виконання навчальних проектів.

Однак, у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів із засобів усної народної творчості передбачається застосування знань тільки народних прикмет[5].

Аналіз підручника «Природознавство» Т. Г. Гільберг і Т. В. Сак [3] для учнів другого класу показав, що у підручнику наявні рубрики «Підбери загадку», «Відгадай загадку», «Словничок», «Поясни народну мудрість», «Перевір прикмету», «Подумай», «Поясни прислів'я», «Перевір себе», «Подумай, чому в народі кажуть». У підручнику є статті «Для допитливих», які містять матеріали про сезонні явища у житті рослин і тварин, назви місяців року та лікарських рослин, природні явища тощо. Сторінки дослідників переважно містять матеріали для формування практичних вмінь школярів. У статтях «Прочитай» переважають матеріали на екологічну тематику. Підручник містить шість віршів, п'ять загадок, десять прикмет, сім приказок, чотири прислів'я.

Найбільше цікавої інформації природознавчого змісту міститься в

рубриці «Для допитливих». Вона є належною базою для формування пізнавальних інтересів учнів. Із чотирьох завдань «Для дослідників» лише одне завдання пов'язане з усною народною творчістю – дерева як символи України. Ми вважаємо, що рубрики «Чому в народі кажуть», «Подумай, чому кажуть», «Поясни народну мудрість» можна об'єднати в одну рубрику «Поясни приказку».

Найбільша кількість загадок, віршів і народних прикмет міститься у розділі «Природа восени».

Загалом, у підручнику відсутні такі види усної народної творчості як казки, легенди, народні пісні, скороговки, перекази, повір'я.

У навчальному підручнику містяться завдання для розвитку зв'язного мовлення. Другокласникам пропонують скласти казки про весну в саду (парку, лісі, полі) на вибір або пам'ятки про правила поведінки в природі. Такі завдання для дітей є надто складними, що зумовлено особливостями мислення дітей із мовленнєвими порушеннями.

Проаналізувавши навчальні програми і підручник, ми прийшли до висновку, що у змісті курсу закладені можливості для формування пізнавальних інтересів молодших школярів засобами усної народної творчості, однак, кількість їх видів недостатня для ефективного проведення цієї діяльності.

З метою підвищення ефективності формування пізнавальних інтересів молодших школярів із мовленнєвими порушеннями, ми запропонували комплекс навчальних технологій, які мотивували на формування вираженого інтересу до матеріалів природничого характеру, бажання зрозуміти сутність явищ, які відбуваються у природі, визначити їх взаємозв'язок та взаємообумовленість, відтворити природничу тематику в інших видах діяльності – малюванні, ліпленні, аплікації тощо. Ми прагнули підвищити пізнавальну активність дітей на всіх етапах уроку з метою засвоєння програмового матеріалу і формування стійкого інтересу до способів досягнення результатів. Опираючись на умови розвитку пізнавальних інтересів, ми підбирали найдоцільніші види усної народної творчості, зумовлені специфікою навчального предмета «Природознавство» – багатофункціональністю, краєзнавчістю та сезонністю, а саме: емоційно насичені матеріали у віршованій формі, «розкодування» приказок, прислів'їв, повір'їв, розв'язування кросвордів тощо. Застосування логічних завдань створює таку ситуацію для молодших школярів, коли вони мають використати різні прийоми розумової діяльності (порівняння, аналіз, синтез), що у значній мірі активізує самостійність, вміння робити висновки, узагальнювати, що особливо ефективно впливає на формування пізнавальних інтересів у дітей з мовленнєвими порушеннями.

Використання народознавчих матеріалів у навчальному процесі здійснювали систематично з поступовим ускладненням навчальних завдань, враховуючи вікові та мовленнєві особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Усна народна творчість є важливим засобом формування пізнавальних інтересів у молодших школярів, оскільки дає змогу розвивати морально-естетичні почуття, шанобливе ставлення до природи, історії, культури, традицій українського народу, що відображено у численних легендах, прикметах, повір'ях, прислів'ях, приказках, загадках, казках та переказах.

Комплексне використання різноманітних видів усної народної творчості підвищує пізнавальну активність дітей, сприяє розвитку логічного мислення та зв'язного мовлення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням нових ефективних підходів до формування пізнавальних інтересів у дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко С. О. Використання елементів народознавства у навчально-виховному процесі / С. О. Бойченко // Початкова школа. – 1996. – № 9. – С. 33–36.
2. Вікторенко І. Формування пізнавального інтересу до природознавства засобами усної народної творчості / І. Вікторенко // Рідна школа. – 2004. – № 3. – С. 54 – 56.
3. Гільберг Т. Г. Природознавство : підруч. для 2-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак. – К. : Генеза, 2012. – 160 с.
4. Голуб Н. П. Спеціальна методика курсу «Я і Україна»: навч. посібник для студентів факультетів дошкільної та корекційної освіти вищих навчальних закладів / уклад. Надія Петрівна Голуб; Міністерство освіти України, Уманський ДПУ імені Павла Тичини. – Умань : ВПЦ Візаві, 2015. – 115 с.
5. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовленнєвих недоліків / А. Я. Малярчук. – Ч. 1: Навч. пос. – К., 2005. – 204 с.
6. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи (зі змінами). – Тернопіль : Мандрівець, 2015. – С. 177–189.
7. Національна доктрина розвитку освіти / Збірник нормативних документів з освіти та виховання / Упоряд. З. М. Онишків. – Тернопіль, Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка, 2006. – 172 с.
8. Програми для спеціальних загальноосвітніх шкіл інтенсивної педагогічної корекції з українською мовою навчання: Рідна мова: Початкові класи / Науково-методичний центр середньої освіти. Укладач Л. С. Вавіна. Відп. за випуск Т. М. Хоменко. – К. : Богдан, 2002. – 72 с.
9. Стельмахович М. Г. Етнопедагогічні основи вивчення природознавства в школі М. Г. Стельмахович // Початкова школа. – 1990. – №2. – С. 28–32.
10. Шеремет М. К. Логопедія (корекційна робота при дислалії) / М. К. Шеремет, О. В. Ревуцька. – К., 2009. – 208 с.